
Hans Urs von Balthasar

Eschatologie in unserer Zeit. Die letzten Dinge des Menschen und das Christentum, Johannes, Einsiedeln, 2005., 156 str.

225

Veliki švicarski teolog Hans Urs von Balthasar (1905.-1988.) svoja je prva teološka i filozofska razmišljanja posvetio eshatološkim pitanjima. U svojoj doktorskoj radnji „Povijest eshatološkoga problema u modernoj njemačkoj književnosti“ (1930.) te velikomu opusu u tri sveska „Apokalipsa njemačke duše. Oglad o nauku posljednjih stavova“ (1937.-39.) Balthasar propituje moderne njemačke mislioce s obzirom na njihove posljednje stavove koji određuju njihovu cjelokupnu misao. Balthasar želi pokazati kako krajnji stavovi, tj. eshaton, već kod velikih mislilaca nisu nešto što nema veze sa sadašnjošću, već ono što duboko prožima tu istu sadašnjost. U tome smislu i kršćanska eshatologija nije za Balthasara puko izvješće o budućim vremenima, nego posljednje što sada i ovdje određuje čovjekovu egzistenciju. To posljednje za kršćane je Isus Krist, a ne obična izvješća o budućim stvarima nakon smrti. Na taj se način cjelokupna kršćanska eshatologija koncentrira u Isusu Kristu, u njegovu eshatološkom djelovanju u povijesti. Tako je švicarski teolog ponovno stavio eshatologiju u središte teologije, nakon što je eshatologija u katoličkoj teologiji bila dugo zapostavljena. Svoje poimanje eshatologije Balthasar je razvijao u mnogim člancima i knjigama: npr. „Obrisi eshatologije“ (1957.); „Eshatologija. Teologija posljednjih stvari“ (1959.); „Tri oblika kršćanske nade“ (1972.); „Eshatologija u nacrtu“ (1974.); „Završna igra“ (posljednji svezak „Teodramatike“ 1983.); „Čemu se smijemo nadati?“ (1986.) itd. Stoga je sve poznavatelje Balthasarove misli ugodno iznenadila vijest o objavljivanju još neobjavljenih Balthasarovih tekstova o eshatologiji. Izdavačka kuća „Johannes“, koju je sam Balthasar osnovao, objavila je dva, do sada neobjavljena teksta

o eshatologiji, koja je Baltahasar napisao 1954.-1955., kako to ističe Jan-Heiner Tüch u pogovoru knjige. Ukratko ćemo predstaviti osnovne misli obaju tekstova.

Prvi tekst „Eshatologija u našem vremenu“ podijeljen je u tri dijela. Odmah na početku prvoga dijela Balthasar ističe da „posljednje“ u kršćanstvu „kao završno tumačenje smisla djeluje nezaustavljivo kroz cjelokupnu vremensku egzistenciju“ (str. 11.). To se posljednje kod čovjeka očituje u činjenici smrti. Za Bathasara smrt je „prekid“, koji ukazuje na svu ograničenost i provizornost ljudskoga života. Stoga kruta činjenica smrti čovjeka postavlja u pitanje. Prema našem autoru, čovjek je kroz povijest svoju upitanost smrću nastojao razriješiti trima načinima: magijom, idealizmom i kozmologijom. Sva tri rješenja treba vrjednovati, ali ni jedno rješenje ne daje pravi odgovor. Zapravo sva tri rješenja devalviraju ovozemaljsku stvarnost. U magiji čovjek postaje ovisan o zagrobnim duhovima te više ne živi ovu stvarnost, njegova egzistencija postaje funkcijom nekropole (str. 15.). Idealističko, tj. Platonovo rješenje, oslobađa čovjeka od ovisnosti od zagrobnih duhova, žrtvuje vrijeme poradi vječnosti: „Tjelesnost i vremenitost otpad su i slučaj duše. Ona je slobodnija bez tijela i bolja je u sebi samoj“ (str. 17.). Treće kozmološko, Aristotelovo, stoičko rješenje također ne daje odgovor, jer konkretnoga čovjeka ukida u univerzalnome, u kozmosu.

U drugomu dijelu švicarski teolog predstavlja ukratko povijest zapadne eshatologije, koju dijeli u tri razdoblja: skolastička sinteza antičkoga i kršćanskoga, novovjekovna renesansa antičke nasuprot kršćanskoj eshatologiji te moderno vrijeme kao kriza svih eshatologija. U prvome razdoblju kršćanski se sadržaji kozmologiziraju, a drugome sam čovjek postaje eshaton. Balthasar pohvaljuje moderno, tj. svoje doba, kao ono koje je pokazalo uzaludnost prvoga i drugoga eshatološkog razdoblja. Čovjek je sada ponovno izložen krutoj činjenici smrti, pred kojom svako rješenje postaje puka projekcija i bijeg od stvarnosti (Feuerbach, Nietzsche): „Otkako je kulture, nikada čovjek nije stajao tako bespomoćan pred pitanjem Posljednjih stvari, svojih vlastitih stvari te tako svoga posljednjega i prvoga smisla“ (str. 29.). No, ta je bespomoćnost dobitak, jer ona bolno posvješćuje da su sva dosadašnja rješenja bili samo uzaludni *čovjekovi* pokušaji razrješenja smrti: „Napuštanje provizornih i prividnih rješenja nije gubitak, već dobitak. Kršćansko produbljenje smisla vremenske egzistencije učinilo je um budnijim za vlastitu umjet-

nost insceniranja tamo gdje, povlačeći Münchhausenov čupe-
rak, premješta samoga sebe u nebo“ (isto). Stoga za Balthasara
čovjek nikada nije bio tako spreman za prihvaćanje kršćanske
poruke u njezinoj „potpunoj drugotnosti od rješenja uma“ (isto).
To je ono što modernoga čovjeka na koncu zbližuje sa Židovom,
koji nije poistovjetio „misao života nakon smrti s mišlju spasenja
i otkupljenja“ (isto).

Treći dio, «Kršćanska poruka», središte je cijeloga članka,
a podijeljen je u četiri odlomka. Naslovi svakoga odlomka oda-
ju srž Balthasarova poimanja kršćanske eshatologije. U prvome
odlomku „Sam Bog je posljednje čovjeka“ Balthasar u kratkim
crtama metafizički opisuje čovjeka kao biće koje je u svome na-
dilaženju svijeta usmjereno prema apsolutnomu, „iz čije je vječ-
nosti proizašao i pred čiju vječnost mora doći na sud o svojoj
vrijednosti i nevrijednosti“ (str. 26). Čovjek je tako vršak cijeloga
kozmosa, vršak koji je s kršćanskoga gledišta na putu prema
Božjemu utjelovljenju u Isusu Kristu, prema uskrsnuću tijela,
koje je uskrsnuće cijeloga čovjeka (str. 37.). Tako se jedino u
kršćanskoj vjeri u uskrsnuće cijeloga čovjeka razrješava aporija
triju navedenih nekršćanskih rješenja, koja ukidaju čovječnost
čovjeka, reducirajući ga na duh ili na materiju. U središtu je
drugoga odlomka, „Pristup Božjemu vječnom životu otvoren je
Isusom Kristom“, osoba Isusa Krista. Prema Balthasaru, u Isu-
su Kristu (u hipostatskoj uniji) vremenite stvari dobivaju svoje
opravdanje, mogućnost opstojnosti u božanskomu, vječnomu
životu: „Bog se spušta u vrijeme; čovjek ulazi u vječnost“ (str.
41.). Starozavjetna nada u sjedinjenje s Bogom i čovjekom sada
je ispunjena. Balthasar to lijepo ističe: „Tamo [u SZ-u] živi se u
nadi prema događaju, a ovdje [u NZ-u] živi se u nadi iz događa-
ja“ (str. 43.). Bogoljudsko sjedinjenje u Isusu Kristu daje pravo
značenje besmrtnosti duše. Filozofsko se poimanje besmrtnosti
duše ne smije jednostavno nadopuniti kršćanskim shvaćanjem.
Naprotiv, treba prvo započeti od biblijskoga pojma besmrtnosti,
a on za Balthasara označava sudioništvo u cjelovitome uskr-
snuću Isusa Krista. Dakle, Balthasar zastupa dijalogičko shva-
ćanje besmrtnosti, koje je kasnije na poseban način produbio
J. Ratzinger. Glede Aristotelova shvaćanja života poslije smrti,
kršćanska vjera u Isusa Krista ističe da je sam kozmos u Isusu
Kristu ušao u područje Božje intimnosti: „Novi eon ne zadržava
samo ‘odnos’ prema zastarjelomu i prolaznomu eonu, nego on
je identičan s tim kozmosom, ukoliko je on po događaju novo-

sti ušao u Boga“ (str. 54.). U tome smislu ni tijelo koje čovjek ostavlja nakon smrti, nije prepušteno starom eonu, jer je taj stari eon „već načelno iskusio premještanje središta iz Adama u Krista“ (isto). Razlog tomu je pripadnost Crkvi. Kršćanin je član nebesko-zemaljske Crkve, u kojoj je već započeo proces preobražavanja iz staroga u novi eon. Treći odlomak, „Kristovo uskrsnuće događa se iz šeola“, najzanimljiviji je i najproblematičniji dio cijele knjige. Tu Balthasar predstavlja svoju teologiju Velike subote, koju će kasnije opširnije obrazložiti u drugim knjigama. Krist silazi ne samo nad pakao, već prije svega u pakao, postaje potpuno solidaran s odbačenima, s prokletima. Balthasar ide tako daleko te tvrdi da je Krist svojim silaskom u pakao ukinuo pakao, odnosno paklene kazne: „Bitni sadržaj je bez sumnje to da Kristov silazak u „smrt koja slijedi nakon šeola“ izriče prevladavanje poena damni, kao neotklonjive sudbinske moći, koja je s pravom dosuđena svim ljudima“ (str. 58.); „Ako otkupljenje nije prevladavanje pakla, kao vječne smrti koja prijete grješniku (a tko nije grješnik?), tada ono nije ništa i nije ništa postiglo“ (str. 61.); „Gdje se nešto izvorno-životno pojavljuje u šeolu, on nije više šeol. Vjera, nada i ljubav potječu od Boga i ne mogu biti na mjestu prokletstva, odnosno mogu biti po silasku Krista, nositelja i djelatelja tih božanskih darova, koji svojim silaskom ukida bezutješnost šeola“ (str. 62.); „Ispražnjenje hada, u koji je čovjek bio zapao, brisanje te vječne realnosti jest ono što kršćanstvo čini apsolutnom religijom otkupljenja“ (str. 64.). Pakao se pretvara u čistilište: „Čistilište je šeol, koji je stavljen u kretanju prema nebu“ (str. 63.). Takve se rečenice ne mogu pronaći u kasnije objavljenim Balthasarovim tekstovima o Kristovu silasku u pakao. Možda je to jedan od razloga zašto je Balthasar odlučio ipak ne objaviti ovaj tekst. Dakako, on se ovdje distancira od Origena i njegova nauka o apokatastazi, ističući da njegova teološka razmišljanja o Kristovu silasku u pakao i ukinuću pakla pripadaju području nade, a ne znanja (str. 67.-73.). Pri tomu se Balthasar poziva na Charlesa Pégyija i Tereziju iz Lisieuxa. No, teško se ovdje oteti dojmu da je Balthasar ipak prešao teološki prag nade i ušao u područje znanja, što će kasnije biti i jedan od prigovora njegovoj cjelokupnoj teologiji (kritika Karla Rahnera i Johanna Baptistu Metza).

Četvrti odlomak, „Naše vrijeme u vječnosti“, sažima još jednom kršćansko poimanje vremena. Vječnost nije odvojena od vremena. Ona se događa u vremenu i preobražava ga: „U stro-

gom smislu ne postoji 'ulazak' u vječnost" (str. 82.). Stoga vječan ne treba postati nekakav „subjekt bez svijeta, koji je svladao naš svijet, nego ovaj svijet, ovo Očevo stvorenje treba se vratiti Ocu po Sinu“ (str. 78.). Čovjek nije biće koje je osuđeno na vrijeme, nego biće koje je Bog još u vječnosti („Prije smo u Bogu nego u nama“, str. 81.) odredio da bude vremenitim.

Drugi tekst, «Posljednje čovjekove stvari i kršćanstvo», uglavnom ponavlja već rečeno u „Eshatologiji u našem vremenu“, čak se pojavljuju iste rečenice. Tekst je podijeljen u pet odlomaka. U prvome odlomku, „Moderni čovjek i pitanje o posljednjim stvarima“, Balthasar ponovno pozitivno tumači moderno doba, koje je pokazalo uzaludnost svih dosadašnjih eshatoloških modela. Moderni je čovjek tako u potpunosti okrenut svijetu, zemlji. Tu nakratko možemo napomenuti da se ovdje, kao i u prethodnomu tekstu, očituje vrlo pozitivan opis modernoga doba, koji je Balthasar opširno predstavio u knjizi „Pitanje o Bogu današnjega čovjeka“ (1956.). Kasnije se Balthasar sam distancirao od te knjige i od prepozitivne interpretacije novovjekovlja. U takvomu dobu, koje se potpuno okrenulo svijetu i koje je radikalno postavilo u pitanje svaku kozmologiju, sve su religije, prema Balthasaru, iščezle ili su postale nedjelotvorne. Jedino je kršćanstvo ostalo i može još uvijek djelovati metafizički, odnosno tumačiti čovjekovu egzistenciju iz vječnosti, jer je ono slobodno od kozmologije: „Kršćanstvo pristupa danas čovjeku bez štaka kozmologije. Hvala Bogu da se oslobodilo tih štaka. Bogu hvala, kršćanstvo se više ne će moći zamjenjivati s imanentnim sustavom svijeta. Ljudi, koji to traže, bit će mu nevjerni te će kucati na vrata astrologa, antropozofa i sličnih kozmičara“ (str. 94.). Stoga kršćanska eshatologija nije kozmologija već sam Bog: „Bog je posljednja čovjekova stvar, jedino Bog“ (isto). Drugi dio, „Smrt“ pokazuje da su sve druge religije zagrobne religije, „jedino je kršćanstvo religija u kojoj je egzistencija vječna“ (str. 98.). U trećemu dijelu, „Sud“, Balthasar pojašnjava da kršćanska eshatologija nužno uključuje sud. Radi se o sudu koji je istovremeno stravičan i pun nade, jer je sudac Isus Krist. Pred Isusom Kristom očituje se istinsko mjerilo vječnoga života, a to je ljubav prema bližnjemu. Upravo je ta ljubav ono zastrašujuće, budući da se čovjek ne može više opravdavati pred Bogom ničim osim tom ljubavlju. No, taj je sud i pun nade, jer nas sudi onaj koji je sam zauzeo mjesto osuđenika, koji je sam podnio svu krivnju ovoga svijeta: Isus Krist. Četvrti dio, „Čistilište“, pri-

kazuje ukratko katolički nauk o čistilištu. Ono je za Balthasara „kirurgija duše“, oslobađanje od nepotrebnoga za potpuno služenje Gospodinu, ili „opismenjavanje nepismenoga“ u ljubavi za ljubav (str. 109.-110.). Na koncu, u petomu dijelu, „... Vječni počinak u Bogu Gospodinu“, govori se o nebu. Nebo je već ovdje i sada, nebo započinje već ovdje i sada, jer „je nebo tamo gdje je Bog“ (str. 110.). To znači da je ovaj svijet nebo-posljednje stvari, ako je otvoreno za Boga i prima Boga: „Ako se posljednje stvari ne mogu više razumjeti kao stvari u našem vremenu, tada to ne znači da su one bez svijeta: one su sam taj svijet, ali ne više na površini, na kojoj ga svaka znanost – prirode i duha – i svako iskustvo mogu pojmiti, nego u dubini, u kojoj on trajno izvire iz Boga i uvire u Boga“ (str. 115.). Ono što prvo upada u oči nakon čitanja ovoga tekst jest činjenica da Balthasar među posljednjim stvarima *ne spominje pakao*: postoji još samo Kristov sud kao čistilište i raj. To je opet vjerojatno razlog zašto se Balthasar nije usudio objaviti ovaj tekst, koji je sasvim očito napisan u duhu Origenova nauka o apokatastazi.

Kao i sva ostala djela i ovo Balthasarovo djelo zadivljuje i očarava gotovo savršenom sintezom teološke dubine i ljepote izričaja. Malo je kojemu teologu to uspjelo kao Balthasaru. Usudio bih se reći da je Hans Urs von Balthasar pravi teološki Mozart 20. stoljeća: spoj dubine i lakoće izričaja. No, ponekad i Mozarti znaju iritirati. Kao što se Mozartovi prelepršavi i optimistični tonovi mogu činiti nerealnima, dalekima od krute stvarnosti, tako i Balthasarov spasenjski optimizam, koji se provlači kroz ovu knjigu, može davati dojam olakoga relativiziranja zla i patnje u ovom svijetu. Čitajući pažljivo ova dva teksta, kao i ostale Balthasarove eshatološke tekstove, očito je da to nije njegova nakana. Hans Urs von Balthasar pokazuje upravo suprotno: kršćanski spasenjski optimizam, odnosno kršćanska nada za sve ljude (ukinuće pakla i praznina pakla) nije olako i jeftino zatvaranje očiju pred zlom, nego ona se temelji, ako se tako smije reći, na pesimizmu križa, na skupocjenoj ljubavi Kristovoj, koja obuhvaća sve, i nebo, i zemlju, i pakao. Upravo ta kristološka koncentracija daje čitavoj Balthasarovoj eshatologiji trajno značenje. Zbog toga će Balthasarova eshatologija zasigurno biti nadahnuće svakoj budućoj kršćanskoj eshatologiji.